

EN TAKSTRÆ-KØLLE

Fra den vestsjællandske Aamose.

AF J. TROELS-SMITH

I 1945 fremkom der ved Tørvegravning i den store vestsjællandske Aamose en Trækølle, der i mange Forhold minder om Køllen (eller Runestaven) fra Hemdrup. Det forekommer derfor rimeligt at give en kort Meddelelse om dette Fund. Da den rette Tolkning af Runeindskriften paa Hemdrup-Stykket formentlig vil blive afgørende for Forstaaelsen af begge Køllernes Anvendelse, er det sikkert bedst at vente med en bredere Behandling af Emnet, til der er naaet Klarhed paa dette Punkt. Nedenfor skal der derfor blot gives en kort Meddelelse om Fundomstændighederne, Resultatet af en pollenanalytisk Undersøgelse og en Beskrivelse af selve Køllen fra Aamosen.

Trækøllen blev fundet den 11. Juli 1945 af Arbejdsmand *Jakob Ravn-dal* under Tørveskær i en Tørvegrav, der ligger ca. 800 m N.V. f. Gaarden Bodal og 600 m Ø.S.Ø. f. Øgaard paa Lilleø i den vestsjællandske Aamose (Niløse Sogn, Merløse Herred, Holbæk Amt). Efter Finderens Opgivelse skulde Stykket være fundet ca. 4 m dybt i Tørven paa et Sted i Graven, hvor der ikke fandtes Trærødder, som ellers forekom almindeligt i denne Dybde. Umiddelbart under Trækøllen havde han konstateret et meget trevlet Lag, der var noget lysere end Fundlaget. Samme Dags Aften henvendte Finderen sig til Forfatteren. Stykket var da renvasket, men i den Revne, der findes i Køllens Skaftende, sad der endnu en Del Tørvejord, af hvilken det lykkedes at tage en ren Prøve til pollenanalytisk Undersøgelse. Samme Aften besøgte Mosen sammen med Finderen, og der blev rammet en Pæl ned paa selve Fundstedet. I Dagene 2.-3. August samme Aar blev der af daværende Assistent *B. Brorson Christensen* foretaget en Profilopmaaling og taget en Serie Pollenprøver i den Tørvevæg, der stod nærmest ved Fundstedet (6 m derfra). Det opmaalte Profil er 3 m højt fra Sandbund til Mosens Overflade, og Trækøllen er – efter Lagfølgen at dømme – fundet ca. 2 m dybt i Graven. Finderens Dybdeangivelse (4 m) er altsaa særdeles overdrevet, hvorimod

Angivelserne om de mange Trærødder (Fyrrestubbe) og det derunderliggende trevlede Lag blev bekræftet ved vore Iagttagelser.

Saa vel Trækøllens Ornamenten som Fundlaget med de mange Fyrrestubbe bevirkede, at jeg gennem de følgende Aar formodede, at det drejede sig om en Kølle fra Mullerupkulturen (boreal Tid), og det var først, da Tamlæge Friis fra Hjørring under et Besøg paa Nationalmuseets Moselaboratorium den 22. Oktober 1949 foreviste Hemdrup-Stykket, at der kom Tvivl i min Sjæl m. H. t. Aamose-Stykkets Alder.

Tørveprøven, der sad i Skaftets Revne, er blevet analyseret af Museumsinspektør Svend Jørgensen og gav følgende Resultat:

Pollenanalyse af Tørveprøve fra Aamose-Trækøllen.

Analyseret af Svend Jørgensen.

Samtlige Procenter (kursiverede) er udregnet i Forhold til Træpollen-Summen (summa arbores pollen). Nomenklaturen efter Nils Hylander: Förteckning över Skandinaviens Växter. 1. Kärlväxter. (Tredje Upplagen). Lund 1941.

<i>Picea</i> (Gran)	0,17 %	
<i>Fagus</i> (Bøg)	13 %	
<i>Carpinus</i> (Avnbøg)	0,75 %	
<i>Quercetum mixtum</i> (Egeblandingskov)	24 %	
<i>Quercus</i> (Eg)		16 %
<i>Fraxinus</i> (Ask)		3,5 %
<i>Tilia</i> (Lind)		2,7 %
<i>Ulmus</i> (Elm)		2,2 %
<i>Pinus</i> (Fyr)	4,5 %	
<i>Betula</i> (Birk)	12 %	
<i>Salix</i> (Pil)	0,55 %	
<i>Alnus</i> (El)	45 %	
summa arbores pollen (Træpollen-Sum)	2019,5	
<i>Corylus</i> (Hassel)	34 %	
<i>Hedera</i> (Vedbend)	0,10 %	
<i>Calluna vulgaris</i> (L.) Hull. (Hedelyng)	27 %	
<i>Empetrum nigrum</i> L. (Revling)	0,15 %	
<i>Rumex Acetocella</i> L. – <i>Acetosa</i> L. (Rødknæ el. Skræppe)	0,84 %	
<i>Plantago lanceolata</i> L. (lancetbladet Vejbred) ..	1,4 %	
<i>Chenopodiaceae</i> (Salturter)	0,15 %	
<i>Artemisia</i> sp. (Bynke)	0,60 %	
<i>Gramineae</i> (Græsser)	11 %	
<i>Cerealia</i> (Korn)		1,5 %
<i>Secale cereale</i> L. (Rug)		0,25 %
<i>Cyperaceae</i> (Halvgræsser)	60 %	
summa non arbores pollen (Urtepollen-Sum) ..	2037	
do. i Procent af Træpollen-Summen	100 %	
<i>Campanulaceae</i> (Klokkefamilien)	0,05 %	
<i>Filipendula</i> sp. (Mjødurt)	0,15 %	

<i>Fragaria</i> sp. (Jordbær)	0,10 %
<i>Galium</i> sp. (Snerre)	0,15 %
<i>Humulus Lupulus</i> L. (Humle)	0,10 %
<i>Liguliflorae</i> (<i>Compositae</i>) (Kurveblomster, tungeblomstrede)	0,20 %
<i>Lythrum Salicaria</i> L. (Kattehale)	0,05 %
<i>Melampyrum</i> sp. (Kohvede)	0,10 %
<i>Menyanthes trifoliata</i> L. (Bukkeblad)	0,35 %
<i>Mercurialis perennis</i> L. (Skov-Bingelurt)	0,05 %
<i>Nuphar luteum</i> (L.) Sm. (Gul Aakande)	0,25 %
<i>Nymphaea alba</i> L. (Nøkkerose)	0,10 %
<i>Papilionaceae</i> (Ærteblomstrede)	0,15 %
<i>Plantago major</i> L. (Kæmper)	0,05 %
<i>Populus tremula</i> L. (Bævreasp)	0,10 %
<i>Sorbus</i> sp. (Røn)	0,05 %
<i>Tubuliflorae</i> (<i>Compositae</i>) (Kurveblomster, rør- blomstrede)	0,10 %
<i>Typha latifolia</i> L. (bredbladet Dunhammer) ..	0,09 %
<i>Umbelliferae</i> (Skærmplanter)	0,85 %
<i>Urtica dioeca</i> L. (Tvebo-Nælde)	1,3 %
<i>Dryopteris</i> sp. (Mangeløv)	1,9 %
<i>Pteridium aquilinum</i> (L.) Kuhn. (Ørnebregne)	0,40 %
<i>Pediastrum</i> sp.	0,05 %

For Bedømmelsen af Prøvens Alder er den rigelige Forekomst af Bøg (*Fagus*) af afgørende Betydning. Gennem hele den subboreale Periode forekommer Bøgens Pollen kun i ringe Mængde (højst et Par Procent), det er først i den efterfølgende subatlantiske Periode, at dens Pollen optræder i større Mængde, saaledes at Prøven maa henføres til denne Periode – altsaa være yngre end keltisk Jernalders Begyndelse. En nøjere Fiksring af Prøven indenfor den subatlantiske Periode er derimod ikke mulig alene paa Grundlag af et Træpollenspektrum. Efter at Bønder i Begyndelsen af subboreal Tid begyndte at rydde Skov, blev Skovbilledet – der før var betinget af Træernes Indvandringshistorie, Jordbund og Klima – i større eller mindre Grad afhængig af Kulturen, og denne prægede Skoven (efter de forskellige Pollendiagrammer at dømme) højst ulige indenfor Landets forskellige Omraader til forskellig Tid. Derimod giver Fundene af Rug-Pollen (*Secale cereale* L.) Mulighed for at fiksere Prøvens Alder lidt nærmere, idet Rugen først begynder at blive dyrket i romersk Jernalder¹), altsaa i Aarhundrederne e. Kr. F. – *Samtidig med eller yngre end romersk Jernalder* er, hvad der paa nærværende Tidspunkt kan siges om Køllens Alder ad pollenanalytisk Vej.

En væsentlig nøjere Datering vil rimeligvis kunne opnaas ved at foretage pollenanalytiske Undersøgelser af det Materiale, der er blevet indsamlet i Forbindelse med arkæologisk daterbare Jernalders-Fund fra

Aamosen og nærliggende Moser. Men det vil blive et baade bekosteligt og tidskrævende Arbejde.

Medens den udførte Pollenanalyse ikke for nærværende tillader en nøjere Datering, giver den dog Mulighed for et Indblik i den Urte-Vegetation, der fandtes i Egnen og paa Fundstedet, dengang Køllen blev nedlagt.

Tørveprøven bestod hovedsagelig af Rodtrevler af Star-Arter (*Cyperaceae*) og en ringe Mængde Dy-agtig Gytje, endvidere fandtes et enkelt Frø af Bukkeblad (*Menyanthes trifoliata* L.). Paa Forhaand maatte man altsaa formode, at Køllen var blevet nedlagt i et meget fugtigt, eller i det mindste et ofte oversvømmet, Starkær. Denne Formodning bekræftes af Analysen, idet der blev fundet ikke mindre end 60 % Pollen af Stargræsser (*Cyperaceae*) og smaa Pollenmængder af Bukkeblad (*Menyanthes trifoliata* L.), bredbladet Dunhammer (*Typha latifolia* L.) og Kattehale (*Lythrum Salicaria* L.) supplerer dette Billede, medens smaa Mængder Pollen af hvid og gul Aakande (*Nymphaea alba* L. og *Nuphar luteum* (L.) Sm.) viser Tilstedeværelsen af disse smukke Flydebladsplanter i Lokalitetsens umiddelbare Nærhed. Ikke paa selve Fundstedet, men i dets Nærhed – formentlig paa helt tilgroede Tørveflader – har en begyndende Forsumpning gjort sig gældende: Tuer af Tørvemos (*Sphagnum* sp.) isprængt Hedelyng (*Calluna vulgaris* (L.) Hull.).

I Betragtning af, at Køllen maa stamme fra romersk Jernalder eller senere, er det paafaldende, at »Kulturpollen«, d. v. s. Pollen af Kultur- eller Ukrudtsplanter, forekommer saa sparsomt. Mængden af lancet- og bredbladet Vejbred (*Plantago lanceolata* L. og *P. major* L.), Bynke (*Artemisia* sp.) og Salturter (*Chenopodiaceae*) overstiger ingenlunde, hvad man kan finde samtidig med en tidlig Del af den yngre Stenalder. Derimod forekommer Rødknæ evt. Skræppe (*Rumex Acetocella* L. evt. *R. Acetosa* L.) lidt rigeligere, selvom den (de?) ikke optræder hyppigere end Vejbred, hvad der i Reglen er Tilfældet i Pollenspektre, der er yngre end Jernalderens Begyndelse²⁾. Kun Forekomsten af Kornpollen (*Cerealia*) viser hen til en senere Tid. Gennem hele den subboreale Periode forekommer Kornpollen (*Cerealia*) kun i ganske smaa Mængder (højst et Par Promille), overensstemmende med at man i yngre Stenalder og Bronzealder dyrkede de lidet pollenproducerende Hvede- og Byg-Arter. Først med Dyrkningen af den stærkt pollenproducerende Rug (*Secale cereale* L.) i Begyndelsen af romersk Jernalder optræder Kornpollen i større Mængder, og det er sikkert rimeligt at antage, at en stor Del af de under Korn (*Cerealia*) opførte Pollen hidrører fra Rug (*Secale cereale* L.), selvom det kun har været muligt – med Sikkerhed – at henføre et mindre Antal til denne Art. – Af det ovenstaaende maa man kunne slutte, at Agerbrug og Kvægavl ikke har fundet Sted i større Udstrækning i Fundstedets Nærhed.

Fig. 1. 1/4.

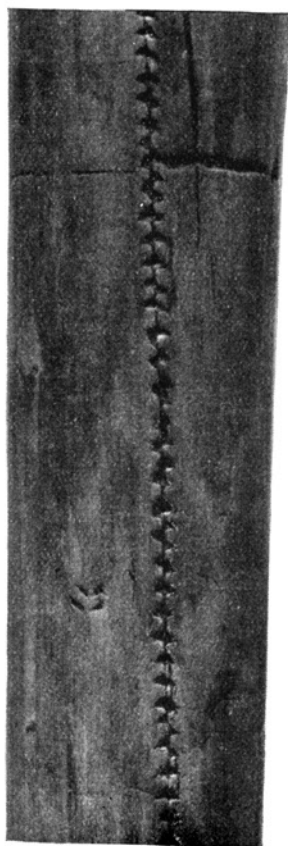

Fig. 2. 1/4.

Fig. 3. 1/4.

Fig. 4. 1/4.

Selve Trækøllen (Fig. 1) er – bortset fra nogle Hak tilføjet den af Tørvespaden – velbevaret. Den er fremstillet af Taxtræ (*Taxus baccata* L.)³⁾, en meget tung, haard og sejt Træart, der egner sig fortrinligt til Formaålet. Det er øjensynligt, at Stykket er blevet udvalgt med Omhu, idet Stokken er saa godt som fri for Knaster. Der er kun blevet konstateret 7–8 smaa bitte, omhyggeligt renskaarne Ar efter Sidegrene. Stykket er ca. 58 cm langt, og kun i den yderste Del er Materialets fulde Tykkelse bevaret (Diameter 4,1–4,2 cm yderst og 3,7–3,9 cm ved den yderste rundtskaarne Ring), hen mod det, der maa formodes at være Haandtaget, er der blevet skrælet af, saaledes at Køllen midtvejs har en Tykkelse paa 3,3–3,4 cm, som nogenlunde svarer til Haandtagets (2,9–3,2 cm). Tværsnittet er tilnærmet cirkelrunt. Stykket er ganske svagt krummet (Midten af Stykket krummer svagt opad, naar det ligger som vist paa Fig. 1). Begge Ender er lige afskaarne, og man ser tydeligt Knivens Mærker i det haarde Træ (Fig. 4). Ved den yderste Ende findes en karakteristisk skraa Afskæring. Ved Iagttagelse af Snitmærkerne faar man det Indtryk, at den skraa Afskæring er foretaget senere end Tilglatningen af Endefladen, hvorefter den fremkomne Kant er blevet tilglattet med Kniv (Fig. 4). Sikkert kan det dog ikke siges. Selve den skraa Afskæring ser nærmest ud til at være fremkommet ved et enkelt Hug af en Økse ført lidt paa skraa af Stykkets Længderetning. Smaa Ujævnheder i Æggen (paa Kniven?, Øksen?) har efterladt fine parallelle op-højede Striber, der – naar den skraa Afskæring vender op, og Haandtaget vender ind mod Iagttageren – forløber fra højre, skraat op mod venstre (se Fig. 1 og 4).

Allerede i Oldtiden maa Køllen have haft de to Revner, den nu har, idet Revnernes to Kanter er blevet forsynede med en Række smaa Indsnit, som gør, at de overfladisk kommer til at minde om en Sammen-syning af Revnerne (se Fig. 1 og 2). Den ene Revne strækker sig fra den yderste Ende, hvor den naar ind til Marven, midt gennem den skraa Afskæring og omtrent til Midten af Køllen. Den anden Revne deler Skaftenden i to symmetriske Halvdele og naar lidt over Halvdelen op paa Køllen, hvor den i ca. 1 cm's Afstand forløber ca. 2 cm parallelt med den første Revne. Medens Indsnittene i den yderste Revnes Sider ser ud til at være skaaret samtidigt – idet Hakkene fra den inderste Del af Revnen, hvor de er ganske smaa, tiltager jævnt i Størrelse udefter – kunde det se ud, som om Indsnittene i Skaftendens Revne er skaaret i to Tempi. Man maa i saa Fald tænke sig, at Revnen, da den i første Omgang blev forsynet med Indsnit, kun naaede til den rundtskaarne Fure, fra Skaftenden og hertil bliver Indsnittene nemlig tydeligt gradvis mindre, baade paa den paa Fig. 1 opadvendende Side og paa den nedadvendende. Senere er Revnen blevet større, og denne Forlængelse er da paa den opadvendende Side (Fig. 1) blevet forsynet med nye Indsnit,

der som Helhed er grovere end paa det første Stykke. Paa den nedadvendende Side (Fig. 1) er den forlængede Revne kun forsynet med Indsnit langs den ene Side, bortset fra et enkelt nederst paa den modsatte Side. Disse Indsnit er ligeledes ret grove, sidder med indbyrdes større Afstand, og i et enkelt Tilfælde er der sjustet, saaledes at to Indsnit er smeltet sammen. Det, at Kanterne paa de Indsnit, der sidder nærmest Haandtagsenden, er tydeligt afslidte i Modsætning til dem, der sidder højere oppe, styrker den Antagelse, at de er blevet anbragt til lidt forskellig Tid. – Lidt til venstre for den øverste Revne (se Fig. 2) er der 4 smaa Indsnit staaende to og to overfor hinanden med 0,1 cm's Mellemrum, de minder om Revnernes Indsnit, men de staar uden Sammenhæng med nogen Revne. – Til højre for den yderste Revne (kan skimtes paa Fig. 1, se iøvrigt Fig. 3) og 7,5 cm under den øverste, rundtskaarne Ring findes et svagt indskaaret Kors, hvis ene Arm foroven begrænses af en kun svagt synlig Ridse. – Ca. 9 cm fra begge Ender findes en indskaaret Ring, der nær Skaftenden er ret tydelig hele Vejen rundt, medens den, der findes i den yderste Ende, kun er kraftigt indskaaret til højre for Revnen (se Fig. 2) og iøvrigt kun markeret med Kniven. Det ser ud, som man ved disse Indskæringer har villet undgaa at skære ind i Hakkene langs Revnerne, og denne Formodning styrkes af det Forhold, at Indskæringerne netop ved Revnerne er blevet forskudt en lille Smule, saaledes at Furen ikke naar nøjagtigt tilbage til Udgangspunktet paa den modsatte Side af Revnerne. Enhver, der har skaaret i en Kæp, har sikkert selv erfaret sligt. Det ser altsaa ud til, at disse Furer, der hver afgrænser en Sjettedel af Kæppen, er skaaret, efter at Revnerne – i hvert Fald i første Omgang – er blevet forsynede med smaa Hak. – Til Slut skal det for en Ordens Skyld nævnes, at der over den øverste rundtskaarne Ring findes nogle smaa næsten usynlige Mærker (som af en Knivspids), der forløber som en Halvcirkel, der er 2 cm høj og berører den indskaarne Ring paa to Steder med en indbyrdes Afstand af 2,5 cm (den øverste Del af Buen kan muligvis ses paa Fig. 1). – Til højre for den skraa Afskæring er den yderste Del af Køllen tydeligt, men svagt forkullet.

Aamose-Køllen minder om Hemdrup-Stykket i følgende Forhold: Træet er i begge Tilfælde den sjældne Træsart Tax⁴), Længden er omtrent den samme, den yderste Ende er forbrændt, og – ligesom ved Hemdrup-Stykket – er Aamose-Køllen blevet forsynet med forsirende Indskæringer.

ZUSAMMENFASSUNG

Eine Eibenholzkeule von Aamosen.

In 1945 wurde eine aus Eibenholz gefertigte Holzkeule im Moore Aamosen 800 m NW von Bodal und 600 m OSO von Øgaard auf der Insel Lilleø (Kirchspiel Niløse, Merløse Herred, Holbæk Amt) gefunden. Eine pollenanalytische Untersuchung einer Probe der Torfes, der in einem Spalten am Schaftende bewahrt war, ergab, dass die Keule synchron mit, oder jünger als, römische Eisenzeit ist. Zur Zeit ist eine genauere Datierung nicht möglich. Die Keule ist auf Figur 1-4 abgebildet. Eine Prüfung der verschiedenen Einschnitte ergibt, dass sie nicht gleichzeitig sondern zu verschiedenen Zeiten eingeschnitten worden sind.

J. Troels-Smith.

*

NOTER

¹⁾ *Knud Jessen: Oldtidens Korndyrkning i Danmark. Viking 1951, Pag. 29.*
²⁾ *Johs. Iversen: Landnam i Danmarks Stenalder. Land Occupation in Denmark's Stone Age. Danmarks Geologiske Undersøgelse. II. Række, Nr. 66. København 1941. Se f. Eks. Tavle VI og V. - I en Prøve fra det Indre af et Lerkar fra romersk Jernalder fundet i Rislev Mose, Sydsjælland er der f. Eks. fundet *Plantago lanceolata* L.: 8,5 % og *Rumex Acetocella* L. (eller *R. Acetosa* L.): 16,8 %. ³⁾ Vedbestemmelsen er udført af Cand. mag. *J. Benth Hansen.* ⁴⁾ Ved det i Hemdrup-Stykket er blevet bestemt af Forfatteren.*